

Hakim Sabzevari University

Arid Regions Geographic Studies

Homepage: jargs.hsu.ac.ir

P- ISSN: 2228-7167

E- ISSN: 2981-1910

An Analysis of the Level of Development of Urban Regions of Mashhad from the Point of View of Urban Prosperity

Keramatollah Ziari^{1✉} | Aboulfazl Mansouri Etminan²

1. Corresponding Author, Department of Human Geography and Planning, Faculty of Geography, University of Tehran, Iran. Zayyari@ut.ac.ir

2. Department of Human Geography and Planning, Faculty of Geography, University of Tehran, Iran. mansouri.etminan@ut.ac.ir

Article Information

Research Paper

Vol: 16
No: 60
P: 155-171
Received: 2024-03-29
Revised: 2024-10-04
Accepted: 2024-10-22
Published: 2025-08-01

Keywords:

- Well- being
- Urban prosperity
- Cluster analysis
- Topsis technique
- Mashhad city

Cite this Article:

Ziari, K., & Mansouri Etminan, A. (2025). An analysis of the level of development of urban Regions of Mashhad from the point of view of urban prosperity. *Journal of Arid Regions Geographic Studies*, 16 (60): 155-171
doi: 10.22034/jargs.2024.450275.1101

Publisher: Hakim Sabzevari University

© The Author(s)

[10.22034/jargs.2024.450275.1101](https://doi.org/10.22034/jargs.2024.450275.1101)

Abstract

Aim: Urban prosperity has emerged in recent years as a comprehensive solution to the challenges of rapid urbanization and a pathway toward sustainable cities. It encompasses aspects such as success, well-being, and quality of life across economic, social, political, and environmental dimensions. As Iran's second-largest metropolis, Mashhad faces significant disparities among its urban regions in terms of development, welfare, and prosperity. This study aims to assess and analyze the development levels of Mashhad's urban areas based on integrated urban prosperity indicators.

Material & Method: The current research is applied and descriptive-analytical. The data required for this research were collected using a questionnaire tool, and the results were analyzed through cluster analysis and the TOPSIS technique.

Finding: The findings of this research indicate that the urban regions of Mashhad are characterized by heterogeneous and unbalanced conditions in terms of urban prosperity. Region 1 was at a relatively very favorable level; Regions 8, 9, and 13 were at a favorable level; Regions 2, 3, 6, 10, 11, and 12 were at a relatively favorable level; and Regions 4, 5, and 7 were at a relatively unfavorable level in this respect. Meanwhile, regions 1, 13, and 9 have been more prosperous compared to other regions, and regions 7, 5, and 4 have been ranked last in this regard.

Conclusion: The results show that although all urban regions of Mashhad have a minimum degree of prosperity, most of these regions are not in favorable conditions from the perspective of urban prosperity, which requires the attention of Mashhad city officials and managers.

Innovation: The measurement framework of this research is more comprehensive, and at the level of Mashhad City, the problem of urban prosperity has received less attention.

Extended Abstract

1. Introduction

One of the concepts proposed in recent years as a solution to the challenges arising from the increasing trend of urbanization and a means for cities to achieve sustainability is the concept of urban prosperity. Urban prosperity is considered a holistic and comprehensive approach that encompasses success, health, progress, and well-being. Improving the economic, social, political, and environmental quality provides the necessary foundation for the livability and sustainability of cities. The city of Mashhad, the second most populous metropolis in the country, and its urban regions are in a heterogeneous and unbalanced situation in terms of progress, health, and livability. Many regions of this city feature worn-out textures and informal settlements, and the living conditions of their residents are deteriorating. Additionally, among the other problems affecting Mashhad city regions, we can mention the weakness of urban management, air pollution, high population density, inadequate urban governance, and unequal distribution of services and facilities. All these issues in practice have led to the instability of these regions and a significant gap in prosperity and welfare, which has underscored the need for planning to improve the well-being of these regions. In this way, the present research has been conducted to measure and analyze the level of development of urban regions in Mashhad from the perspective of integrated components and indicators of urban prosperity.

2. Materials and methods

The present study aims to investigate the level of urban prosperity in Mashhad's urban regions. Thus, according to its content, this research is quantitative in terms of method, purpose, and nature and is classified as applied research, as well as descriptive-analytical studies. Therefore, this research, based on the review of theoretical concepts regarding the approach to urban prosperity and the components and indicators that include it, has compiled the integrated criteria and indicators of urban prosperity in three categories as inclusive societies, open and dynamic economies, and capable and flexible people in order to analyze the level of development of the 13 regions of Mashhad.

In the following, based on the written assessment framework, a researcher-made questionnaire using the Likert scale was distributed among 390 residents of Mashhad. The sampling method used in this research is simply random, and questionnaires have been distributed proportionally to the population share of each region within the total population of Mashhad. Additionally, to assess the validity of the research questionnaire, content validity (based on expert opinion) and Cronbach's alpha were used to evaluate its reliability. The value obtained for this research was 0.881, indicating good reliability of the questionnaire distributed among the citizens of Mashhad. Finally, the results of this questionnaire were analyzed using cluster analysis and the TOPSIS technique.

3. Results and Discussion

According to the results of cluster analysis for stratifying urban regions of Mashhad from the perspective of urban prosperity, these regions are characterized by heterogeneous and unbalanced conditions in terms of urban prosperity. So that region 1 was at a relatively very favorable level, regions 8, 9, and 13 were at a favorable level, regions 2, 3, 6, 10, 11, and 12 were at a relatively favorable level, and regions 4, 5, and 7 were at a relatively unfavorable level in this respect. Also, based on the output of cluster analysis and TOPSIS technique in order to level and rank the urban regions of Mashhad from the point of view of the components and integrated indicators of urban prosperity, it was observed that the ranking results of the regions of this city from the perspective of urban prosperity corresponded to their leveling. In the ranking of Mashhad urban regions, regions 1, 13, and 9 were ranked first, second, and third in terms of urban prosperity, respectively. In the cluster analysis, these regions were clustered at relatively favorable and favorable levels, respectively. On the other hand, regions 7, 5, and 4 were ranked last in terms of urban prosperity, and in the cluster analysis, these regions were clustered at a relatively unfavorable level.

One of the innovative aspects of this research compared to previous studies is the formulation of its measurement framework based on integrated components and indicators for urban prosperity. In this context, Wang (2015) also discusses in his research the proposal of a stronger and more flexible framework for developing the urban prosperity index. This framework aims to properly examine the different sets of

challenges facing cities in various regions under different socio-spatial contexts, thereby achieving sustainable prosperity.

4. Conclusion

Mashhad and its urban regions have faced many challenges in recent years due to their population growth. From the expansion of informal settlements to the increase in urban poverty and social inequality, all of these factors have had negative effects on the prosperity and welfare of these regions. Considering this necessity, this research has been conducted to measure and analyze the level of development of Mashhad's urban regions from the perspective of integrated components and indicators of urban prosperity. In this way, after mapping the measurement framework within the questionnaire tool, the data required for the research were extracted by questioning citizens, and its results were analyzed using cluster analysis and the TOPSIS technique. The results showed that more than half of the urban regions in Mashhad are in a relatively unfavorable situation in terms of urban prosperity, and among these regions, only one is in a relatively very favorable situation in this regard. Therefore, improving urban prosperity in Mashhad's urban regions requires revising the city's urban management to ensure fair distribution of services, creation of job opportunities, and provision of economic infrastructure, among other aspects, at the local level.

5. Acknowledgment & Funding

The manuscript did not receive a grant from any organization

6. Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

مطالعات جغرافیایی مناطق خشک

تحلیلی بر سطح توسعه یافتگی مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری

کرامت اله زیاری^۱، ابوالفضل منصوری اطمینان^۲

۱- نویسنده مسئول، گروه جغرافیای انسانی و برنامه ریزی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران. Zayyari@ut.ac.ir

۲- گروه جغرافیای انسانی و برنامه ریزی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران. mansouri.etminan@ut.ac.ir

چکیده

هدف: یکی از مفاهیمی که طی سال‌های اخیر به مثابه راهکاری برای چاره‌جویی چالش‌های برآمده از روند روزافزون شهرنشینی و راهی برای حصول شهرها به سمت پایداری مطرح شده، مفهوم کامیابی شهری بوده است. کامیابی شهری به مثابه رویکردی کل نگر و جامع محسوب می‌شود که موفقیت، سلامتی، پیشرفت و بهروزی را توصیف می‌کند و با ارتقای کیفیت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و زیست محیطی، زمینه لازم برای زیست پذیری و پایداری شهرها را فراهم می‌آورد. شهر مشهد به مثابه دومین کلان شهر پرجمعیت کشور و مناطق شهری آن در شرایطی ناهمگن و نامتعادلی از منظر پیشرفت، رفاه و کامیابی قرار دارند. بدین ترتیب، این پژوهش در راستای سنجش و تحلیل سطح توسعه یافتگی مناطق شهری مشهد از منظر مؤلفه‌ها و شاخص‌های تلفیقی کامیابی شهری انجام گرفته است.

روش و داده: پژوهش حاضر از نوع کاربردی و به صورت توصیفی- تحلیلی انجام گرفته است. داده‌های مورد نیاز این پژوهش از ابزار پرسشنامه گردآوری شده و نتایج حاصله از آن با استفاده از تحلیل خوشه‌ای و تکنیک تاپسیس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

یافته‌ها: یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری، در شرایط ناهمگن و نامتعادلی قرار دارند. طوری که منطقه ۱ در سطح نسبتاً بسیار مطلوب، مناطق ۸، ۹ و ۱۳ در سطح مطلوب، مناطق ۲، ۳، ۶، ۱۰، ۱۱ و ۱۲ در سطح نسبتاً مطلوب و مناطق ۴، ۵ و ۷ در سطح نسبتاً نامطلوب از این حیث قرار گرفتند و در این بین، مناطق ۱، ۱۳ و ۹ در قیاس با سایر مناطق از کامیابی بیشتری برخوردار بوده و مناطق ۷، ۵ و ۴ از این حیث در رتبه‌ی آخر قرار گرفته‌اند.

نتیجه گیری: نتایج نشان می‌دهد که هرچند تمامی مناطق شهری مشهد از درجه کامیابی حداقلی برخوردار بوده؛ اما با این وجود، بیشتر این مناطق از منظر کامیابی شهری در شرایط مطلوبی قرار ندارند که این مسئله نیازمند توجه مسئولان و مدیران شهری شهر مشهد است.

نوآوری، کاربرد نتایج: چارچوب سنجشی این پژوهش از جامعیت بیشتری برخوردار بوده و همچنین در سطح شهر مشهد نیز، مسئله کامیابی شهری مورد توجه قرار نگرفته است.

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی

شماره: ۱۶

دوره: ۶۰

صفحه: ۱۷۱-۱۵۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۱۰

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۰۱/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۰۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۵/۱۰

کلیدواژه‌ها:

- بهروزی
- کامیابی شهری
- تحلیل خوشه‌ای
- تکنیک تاپسیس
- شهر مشهد

نحوه ارجاع به این مقاله:

زیاری، کرامت اله و منصوری اطمینان، ابوالفضل. (۱۴۰۴). تحلیلی بر سطح توسعه یافتگی مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری. *مطالعات جغرافیایی مناطق خشک*، ۱۶ (۶۰): ۱۵۵-۱۷۱.
doi: 10.22034/jargs.2024.450275.1101

ناشر: دانشگاه حکیم سبزواری

© نویسنده (گان).

10.22034/jargs.2024.450275.1101

۱- مقدمه

امروزه شهری شدن جهان، مسئله‌ای جهانی و فزاینده در بسیاری از شهرهای کشورهای جهان به شمار می‌رود (Kuddus et al., 2020)، طوری که بر اساس پیش‌بینی‌های سازمان ملل تا سال ۲۰۳۰، بیش از ۶۰ درصد جمعیت جهان در شهرها ساکن خواهند بود (Thomson & Newman, 2018). متأثر از این روند روزافزون شهرنشینی، طی دهه‌های اخیر، شهرها با چالش‌ها و مشکلات عدیده‌ای از جمله تراکم بالای جمعیت، پراکنش ناعادلانه امکانات و خدمات، افت کیفیت محیط‌زیست شهری، افزایش فقر شهری (Harari & Maisy, 2017)، افزایش آلودگی هوا، افت کیفیت زندگی (Olufemi & Pauline, 2018) و زیست‌پذیری شهری (Assefa Teferi & Newman, 2017)، افزایش سکونتگاه‌های غیررسمی (Jones, 2017) و غیره روبه‌رو شده‌اند که این چالش‌ها در عمل منجر به ناپایداری شهرها و افت کیفیت زندگی شهروندان شده است (Amado et al., 2018). به واسطه این امر، طی سال‌های اخیر بسیاری از سازمان‌ها، مدیران و برنامه‌ریزان شهری، برنامه‌هایی برای بهبود به‌روزی، به‌گشت زندگی شهروندان و توسعه متعادل و متوازن و همچنین پایداری در شهرها در دستور کار خود قرار داده‌اند (Hazeri et al., 2021) که در این بین، یکی از مفاهیمی که طی سال‌های اخیر توجه زیادی را به خود جلب نموده و به‌مثابه راهکاری برای چاره‌جویی چالش‌های برآمده از روند روزافزون شهرنشینی و راهی برای حصول شهرها به سمت پایداری مطرح بوده، مفهوم کامیابی شهری^۱ است (UN-Habitat, 2018).

در گذشته بسیاری از اقتصاددانان نئوکلاسیک و همچنین سازمان‌ها و مؤسسات، برای اندازه‌گیری کامیابی و رفاه، بیشترین توجه خود را بر روی ثروت، دارایی و یا مصرف معطوف می‌کردند (Gligoric matic et al., 2019). ولی امروزه، مفهومی به نام کامیابی در مقایسه با مفاهیم رفاه مادی، جایگاه ویژه‌ای در تحلیل‌های رفاهی بین اقتصاددانان و مدیران پیدا کرده است (Abdulrahimi & Salatin, 2018). در معنای لغوی، کامیابی به معنای وضعیت بالیدن، روئیدن، شکوفا شدن، رونق، سعادت، ثروت و یا موفقیت اجتماعی است (Rahsepaer Toloui et al., 2021). مفهوم کامیابی با توصیف موفقیت، سلامت، پیشرفت و خوب زیستن مطرح شد (Daneshpour et al., 2020). از این منظر، کامیابی شهری به‌مثابه رویکردی کل‌نگر و جامع مطرح است که موفقیت، سلامتی، پیشرفت و به‌روزی را توصیف می‌کند و با ارتقای کیفیت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و زیست‌محیطی، زمینه لازم برای زیست‌پذیری و پایداری شهرها را فراهم می‌کند (Ziari & Hamghadam, 2023). از نظر اتحادیه سازمان ملل متحد، مفهوم کامیابی، ساخت اجتماعی است که به حوزه اعمال بشر، جامعه عمل می‌پوشاند و به سنجش چندین‌باره وضعیت‌های قابل مشاهده در شهر اطلاق می‌شود (UN-Habitat, 2016a). بدین ترتیب، منظور از کامیابی، شرایطی است که در آن همه افراد قادر باشند همه ظرفیت‌هایشان را شکوفا کنند. یک ملت در صورتی کامیاب می‌شود که نهادهای کارآمد، اقتصاد باز و مردم توانمندی داشته که آموزش‌دیده و در سلامت و امنیت باشند (Legatum Institute, 2020). همچنین از نظر این سازمان، کامیابی شهری نوعی احساس امنیت اجتماعی- اقتصادی عمومی و فردی برای آینده نزدیک و قابل پیش‌بینی بوده که با برآوردن نیازها و آرزوهای غیرمادی دیگر به وجود می‌آید (UN-Habitat, 2018). بدین ترتیب، از نگره‌ی سازمان ملل، کامیابی شهری متشکل از ۶ مؤلفه اصلی بوده که در ارتباط با یکدیگر، تشکیل‌دهنده‌ی چرخه‌ی کامیابی شهری می‌نمایند. این چرخه نه‌تنها مؤلفه‌ها، شاخص‌ها و اندازه‌گیری‌های مربوط به شهرها را ارائه می‌دهد، بلکه به مقامات شهری و همچنین ذی‌نفعان محلی و ملی این امکان را می‌دهد تا فرصت‌ها و زمینه‌های بالقوه مداخله برای کامیابی و رفاه شهرهای خود را شناسایی کنند (UN-Habitat, 2016b)؛ بنابراین، کامیابی نقش تعیین‌کننده‌ای در تأمین سلامت فرد و جامعه دارد و همواره با خرسندی، خوش‌بینی، امید و اعتماد همراه است. از این رو، این مفهوم به‌عنوان یک کاتالیزور می‌تواند نقش تسریع‌کننده‌ای در فرایند توسعه اجتماعی و اقتصادی کشورها و شهرها داشته باشد (Mohtashami et al., 2016).

بعد از مطرح‌شدن انگاشت کامیابی شهری، طی سال‌های اخیر سازمان‌ها و مؤسسات مختلفی اقدام به تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های دربرگیرنده این مفهوم کرده‌اند که مؤسسه لگاتوم^۳ یکی از مهم‌ترین آن‌ها بوده است (Narayanan et al., 2021). این مؤسسه از سال ۲۰۰۷ تاکنون برای ارزیابی و مقایسه میزان کامیابی کشورها، با تنظیم شاخص ترکیبی کامیابی که بر اساس عوامل گوناگونی نظیر کیفیت اقتصادی، آموزش، شرایط بنگاه‌داری، حکمروایی، سلامت، فضای سرمایه‌گذاری، شرایط زندگی،

زیرساخت‌ها و دسترسی به بازار، فضای طبیعی، آزادی فردی، امنیت، ایمنی و سرمایه اجتماعی تنظیم می‌شود (شکل ۱)، سالانه در سطح جهانی به رتبه‌بندی ۱۶۷ کشور (دربرگیرنده ۹۹/۴ درصد از جمعیت کره زمین) می‌پردازد (Saad Shalaby & Saad Shalaby, 2018). در حقیقت، شاخص کامیابی لگاتوم^۱ ابزاری برای سنجش میزان کامیابی در جهان ارائه می‌کند (Amin & Siddiq, 2019). این شاخص تلاش کرده تا تصویری جامع از کامیابی ارائه کند به‌طوری‌که همه ابعاد اجتماعی، سیاسی و اقتصادی رفاه را در بر بگیرد. اجزای مختلف این شاخص بر اساس حوزه‌های سیاست‌گذاری از هم تفکیک شده‌اند، چرا که هدف اصلی این شاخص آن است که به کشورها در تغییر مسیر و تحول کمک کند (Pornanong & Jitmaneeeroj, 2020).

شکل ۱. مؤلفه‌های اصلی کامیابی شهری بر اساس موسسه لگاتوم

(Source: Legatum Institute, 2020)

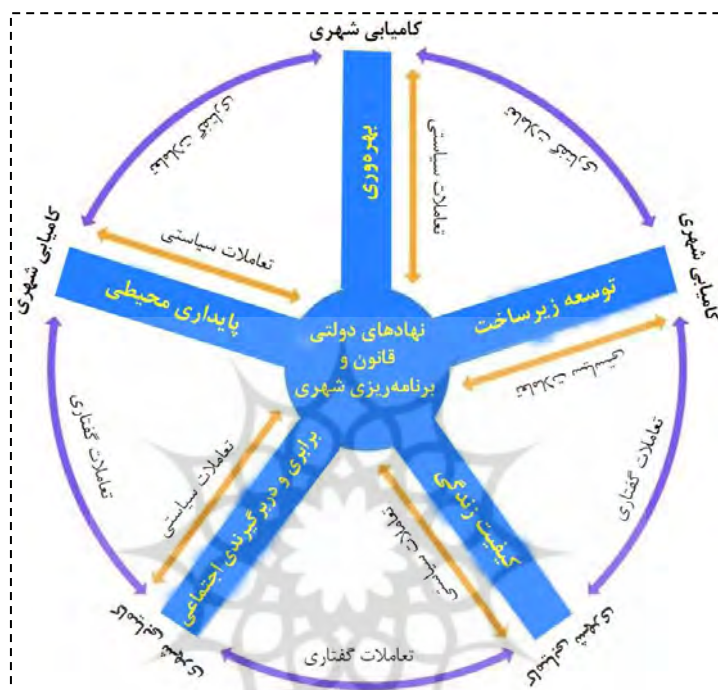
همچنین از سازمان‌هایی که در این زمینه نیز فعالیت داشته، می‌توان به سازمان ملل متحد و پیشنهاد چرخه‌ی کامیابی^۲ آن اشاره نمود که در سال ۲۰۱۲، در زمان بحران اقتصادی توسط جان کلو^۳ مدیر اجرایی اسکان بشر (Ahadnezhad & Hazeri, 2020)، به‌مثابه ابزاری برای سنجش پایداری شهرها ارائه نمود (شکل ۲). این چرخه شامل ۶ مؤلفه‌ی اصلی شامل بهره‌وری، توسعه زیرساخت، کیفیت زندگی، برابری و دربرگیرنده‌ی اجتماعی، پایداری محیطی و حکمرانی و قانون‌گذاری است (UN-Habitat, 2016b; UN-Habitat, 2017; Arbab, 2017; Imad Hussain et al., 2021).

- **بهره‌وری:** یک شهر کامیاب به رشد و توسعه اقتصادی، ایجاد درآمد، اشتغال و فرصت‌های برابر کمک می‌کند تا استانداردهای زندگی مطلوب را برای کل جمعیت فراهم آورد.
- **توسعه زیرساخت:** یک شهر کامیاب با کاربست زیرساخت‌ها، دارایی‌های کالبدی، امکانات و خدمات رفاهی (آب کافی، شبکه دفع فاضلاب، شبکه جاده‌ای، فناوری اطلاعات و ارتباطات و غیره) به نگهداشت جمعیت و توسعه اقتصادی و همچنین ارائه بهتر کیفیت زندگی کمک می‌کند.
- **کیفیت زندگی:** شهرهای کامیاب با فراهم آوردن امکانات و خدماتی نظیر خدمات اجتماعی، آموزش، بهداشت، تفریح، ایمنی و امنیت، منجر به بهرگشت شرایط زیست و کیفیت زندگی شهروندان می‌شود.

1. Legatum prosperity index
2. The Wheel of Urban Prosperity

3. Joan Clos

- **برابری و دربرگیرندگی اجتماعی:** یک شهر زمانی کامیاب محسوب می‌شود که فقر و نابرابری در آن به حداقل کاهش پیدا کند که این امر از طریق کاهش نواحی فرودست شهری و پهنه‌های فقیرنشین امکان‌پذیر است.
- **پایداری محیطی:** رشد شهرها و توسعه اقتصادی آن‌ها لزوماً منجر به تخریب محیط‌زیست نمی‌شود. در عوض، دارایی‌های طبیعی شهر به خاطر شهرنشینی پایدار حفظ می‌شود.
- **حکمرانی و قانون‌گذاری:** شهرها به بهترین وجه می‌توانند پایداری و کامیابی را از طریق حکمرانی شهری مؤثر و رهبری تحول‌آفرین، به‌کارگیری سیاست‌ها، قوانین و مقررات مناسب و مؤثر و ایجاد چارچوب‌های نهادی مناسب با نهادهای محلی قوی و ترتیبات نهادی سالم، ترکیب نمایند (شکل ۲).

شکل ۲. چرخه‌ی کامیابی شهری سازمان ملل متحد

(Source: UN-Habitat, 2016b)

بدین ترتیب به‌واسطه این امر، طی سال‌های اخیر، پژوهش‌های گوناگونی در باب این مفهوم به رشته تحریر درآمده است؛ نارایانان و همکاران در پژوهشی با عنوان «عوامل تعیین‌کننده پایداری و کامیابی در شهرهای هند» نشان داده‌اند که همبستگی مثبت بالایی بین کامیابی و پایداری شهرهای هند وجود دارد که در این بین، درآمد، خدمات عمومی و مسکن، تأثیرات مثبت و امکانات رفاهی طبیعی و نرخ محیط، تأثیرات منفی قابل توجهی بر این رابطه دارند (Narayanan et al., 2021). زیاری و همقدم در پژوهشی با عنوان «بررسی و تحلیل کامیابی شهری و اثرات آن بر زیست‌پذیری در کلان‌شهر تهران» به این نکته اشاره دارد که در بین مناطق ۲۲گانه کلان‌شهر تهران، تنها یک منطقه از نظر شاخص‌های کامیابی شهری در وضعیت بسیار خوبی قرار داشته است. همچنین ۶ منطقه در سطح خوب، ۹ منطقه در سطح متوسط و ۶ منطقه نیز در وضعیت بدی قرار داشتند (Ziari & Hamghadam, 2021). آریماه در پژوهشی با عنوان «زیرساخت‌ها به‌عنوان یک کاتالیزور برای کامیابی شهرهای آفریقایی» به این نتیجه رسیده است که اگر توسعه شهری مدیریت مؤثر شود، زیرساخت‌ها می‌توانند به کامیابی اقتصادی شهرها کمک کنند؛ رشد اقتصادی را تسهیل، امنیت شهری را ارتقا، رشد شهری را بهبود و به کاهش نابرابری درون‌شهری منجر شوند (Arimah, 2017). وانگ در پژوهشی با عنوان «چارچوبی برای شاخص کامیابی شهری؛ ارتباط بین شاخص‌ها، تحلیل و سیاست» از پیشنهاد یک چارچوب قوی‌تر و انعطاف‌پذیرتر برای توسعه شاخص کامیابی شهری بحث می‌کند و با توجه به این دستور کار بین‌المللی، هنوز هم امکان بازبینی و بهبود چارچوب مفهومی و روش‌شناختی شاخص کامیابی شهری وجود دارد تا آن را به یک ابزار سیاستی مناسب‌تر تبدیل کند که بتواند به‌درستی مجموعه‌های مختلفی از چالش‌های پیش‌روی شهرها در مناطق مختلف تحت

زمینه‌های اجتماعی- فضایی گوناگون، برای رسیدن به کامیابی پایدار را مورد بررسی قرار دهد (Wong, 2015). ایمن آشور و همکاران در پژوهشی با عنوان «مدیریت توسعه شهری در جهت بهبود کامیابی شهری»، ضمن اشاره به گسترش روزافزون جمعیت شهری در کشور مصر و وجود مسائل و مشکلات متعدد متأثر از آن، به بازنگری مدیریت توسعه شهری در این کشور در راستای ارائه مسکن، خدمات، فرصت‌های شغلی و زیرساخت‌های کافی برای بهبود کیفیت زندگی و کامیابی برای مردم توجه نموده‌اند (Ayman Ashour et al., 2015).

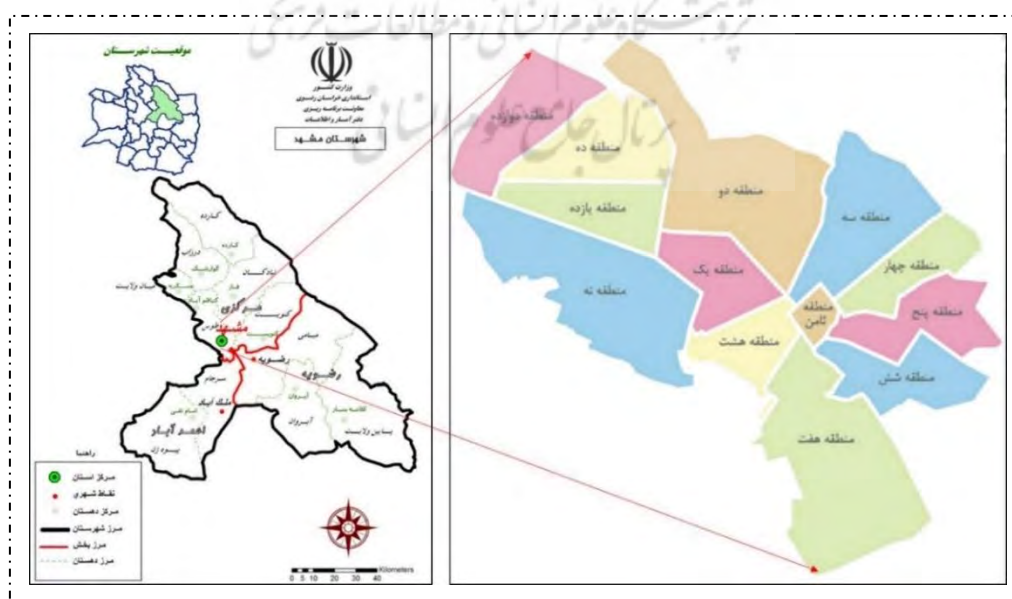
شهر مشهد به‌مثابه دومین کلان‌شهر پرجمعیت کشور و مناطق شهری آن در شرایطی ناهمگن و نامتعادلی از منظر پیشرفت، سلامت و زیست‌پذیری قرار دارند، طوری که بسیاری از مناطق این شهر جز بافت‌های ناکارآمد و حاشیه‌نشین بوده و شرایط زندگی و زیست ساکنان آن‌ها با افت روبه‌رو است (Hataminejad et al, 2022). همچنین از دیگر مشکلات مناطق شهر مشهد، می‌توان به ضعف مدیریت شهری، آلودگی‌های هوا، تراکم بالای جمعیتی، ضعف حکمروایی شهری، توزیع نابرابر خدمات و امکانات اشاره کرد (Ziari et al., 2022) که تمامی این موارد در عمل منجر به ناپایداری این مناطق و شکاف نابرابر بین آن‌ها از منظر رفاه و کامیابی شده است که این مسئله ضرورت برنامه‌ریزی برای بهبود رفاه و کامیابی این مناطق را دوچندان کرده است. بدین ترتیب، پژوهش حاضر در راستای سنجش و تحلیل سطح توسعه‌یافتگی مناطق شهری مشهد از منظر مؤلفه‌ها و شاخص‌های تلفیقی کامیابی شهری انجام گرفته است.

آنچه پژوهش حاضر را از سایر مطالعات مرتبط با محتوای این پژوهش متمایز می‌سازد، نگاشت چارچوب سنجشی آن مبتنی بر مؤلفه‌ها و شاخص‌های تلفیقی کامیابی شهری است. طوری که در بیشتر مطالعات پیشین، چارچوب سنجشی آن‌ها مبتنی بر مؤلفه‌های اصلی کامیابی شهری بر اساس مؤسسه لگاتوم یا چرخه‌ی کامیابی شهری سازمان ملل متحد بوده است؛ بنابراین از این نظر، پژوهش حاضر می‌تواند دارای نوآوری باشد. علاوه بر آن در سطح کشور نیز پژوهش‌های آکادمیک چندانی در باب این موضوع به رشته تحریر درنیامده و همچنین در سطح شهر مشهد نیز، مسئله کامیابی شهری مورد توجه قرار نگرفته است.

۲- مواد و روش

۲-۱- منطقه مورد مطالعه

شهر مشهد مرکز استان خراسان رضوی، دومین شهر پرجمعیت ایران، در طول جغرافیایی ۵۹ درجه و ۱۵ دقیقه تا ۶۰ درجه و ۳۶ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۵ درجه و ۴۳ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۸ دقیقه و در حوضه آبریز کشف رود، بین رشته‌کوه‌های بینالود و هزار مسجد و در شمال شرقی ایران واقع شده است (شکل ۳). این شهر به دلیل وجود بارگاه قدسی حضرت امام رضا (ع)، زیارتگاه‌ها و بناهای تاریخی متعدد، آرامگاه فردوسی، ییلاقات و تفرجگاه‌های باصفا یکی از عمده‌ترین کانون‌های فرهنگی، مذهبی و گردشگری کشور به شمار می‌رود.

شکل ۳. موقعیت جغرافیایی شهر مشهد

شهر مشهد طی دهه‌های اخیر از رشد جمعیتی بالایی برخوردار بوده است، به طوری که طی سال‌های ۹۵-۱۳۳۵، جمعیت این شهر از ۲۴۱۹۸۹ نفر به ۳۰۰۱۱۸۴ نفر رسیده است. همچنین بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، شهر مشهد دارای ۹۱۴۱۴۶ خانوار و بعد خانوار آن نیز ۳/۲۸ نفر بوده است (Iran Statistics Center, 2016). تقسیمات این شهر که توسط نهادهای دولتی انجام شده، طبق ملاک‌های مختلف، به چندین منطقه تقسیم شده است و مرزبندی آن‌ها به مرور زمان در حال تغییر و گسترش است. در ابتدا شهر مشهد به چهار منطقه تقسیم شده بود؛ اما به مرور تعداد آن به ۱۳ منطقه افزایش یافته است (جدول ۱).

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت شناختی شهر مشهد به تفکیک مناطق آن بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵

مناطق شهر مشهد	جمعیت (نفر)	خانوار	بعد خانوار	نسبت جنسی
منطقه ۱	۱۶۷۰۱۳	۵۵۳۲۱	۳/۰۳	۹۵/۵۸
منطقه ۲	۵۱۳۳۶۵	۱۵۷۵۹۲	۳/۲۶	۱۰۰/۲۵
منطقه ۳	۳۸۲۷۴۴	۱۱۵۷۵۶	۳/۳	۱۰۱/۷۸
منطقه ۴	۲۶۲۱۸۴	۷۶۶۹۲	۳/۴	۱۰۰/۵۹
منطقه ۵	۱۷۵۶۰۳	۴۸۵۹۳	۳/۶	۹۸/۵
منطقه ۶	۳۳۳۶۱۶	۶۷۰۳۶	۳/۴۷	۱۰۰/۷
منطقه ۷	۲۵۳۲۳۶	۷۶۵۰۱	۳/۳۱	۱۰۲/۳۵
منطقه ۸	۹۲۵۴۳	۲۹۹۸۹	۳/۰۱	۹۸/۷
منطقه ۹	۳۲۷۰۶۱	۱۰۳۰۹۳	۳/۱۸	۹۸/۰۳
منطقه ۱۰	۳۹۶۸۲۳	۹۲۰۱۸	۳/۲۳	۱۰۰/۶
منطقه ۱۱	۲۰۰۱۶۱	۶۰۶۰۹	۳/۳	۱۰۴/۸
منطقه ۱۲	۸۳۹۷۴	۲۶۵۲۱	۳/۱۷	۱۰۲/۱۸
منطقه ۱۳	۱۳۸۶۱	۴۵۲۵	۳/۰۶	۱۰۶/۴۲
شهر مشهد	۳۰۰۱۱۸۴	۹۱۴۱۴۶	۳/۲۸	۱۰۰/۴۳

(Source: Authors Based on Iran Statistics Center, 2016)

۲-۲- روش پژوهش

پژوهش حاضر در راستای تحلیل سطح توسعه‌یافتگی مناطق شهری مشهد از منظر مؤلفه‌ها و شاخص‌های تلفیقی کامیابی شهری انجام گرفته است. در حقیقت، پژوهش حاضر به دنبال آن است تا بررسی کند که مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری در چه سطحی قرار دارند. بدین ترتیب این پژوهش، با توجه به محتوا و بن‌مایه آن از حیث روش، پژوهشی کمی، به لحاظ هدف، پژوهشی کاربردی و به لحاظ ماهیت در زمره‌ی پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی قرار دارد؛ بنابراین، در این پژوهش مبتنی بر مرور مبانی و مفاهیم نظری در باب رهیافت کامیابی شهری و مؤلفه‌ها و شاخص‌های دربرگیرنده آن، اقدام به تدوین معیارها و شاخص‌های تلفیقی کامیابی شهری در سه مقوله جوامع فراگیر و دربرگیرنده، اقتصادهای باز و پویا و انسان‌های توانمند و انعطاف‌پذیر در راستای تحلیل سطح توسعه‌یافتگی مناطق ۱۳گانه شهر مشهد نموده است (جدول ۲).

در ادامه و مبتنی بر چارچوب سنجشی نگاشته شده، پرسشنامه‌ای محقق ساخته بر اساس طیف لیکرت بین ۳۹۰ نفر از ساکنان شهر مشهد که حجم آن با استفاده از فرمول کوکران محاسبه شده، توزیع شدند. بدین ترتیب که تعداد ۳۸۴ نمونه برای پژوهش انتخاب شد و برای اطمینان تعداد ۳۹۰ نفر از شهروندان مورد پرسشگری قرار گرفتند. روش نمونه‌گیری در این پژوهش به صورت تصادفی ساده بوده و متناسب با سهم جمعیت هر منطقه از کل جمعیت شهر مشهد، توزیع پرسشنامه‌ها صورت گرفته است. همچنین برای تعیین روایی پرسشنامه پژوهش از اعتبار محتوایی (نظر متخصصان) و برای پایایی آن از آلفای کرونباخ استفاده شده که مقدار آن برای این پژوهش، ۰/۸۸۱ بوده که نشان از پایایی مطلوب پرسشنامه توزیع شده بین شهروندان شهر مشهد را دارد. در نهایت، نتایج حاصل از این پرسشنامه با استفاده از تحلیل خوشه‌ای و تکنیک تاپسیس مورد تجزیه و تحلیل واقع شدند. به تأویلی بهتر، در این پژوهش با استفاده از تحلیل خوشه‌ای به سطح‌بندی مناطق شهری مشهد از منظر مؤلفه‌ها و شاخص‌های تلفیقی کامیابی شهری و با استفاده از تکنیک تاپسیس به رتبه‌بندی این مناطق مبادرت شده و در این میان، برای تعیین وزن شاخص‌های تلفیقی کامیابی شهری نیز از روش آنتروپی شانون بهره گرفته شده است.

جدول ۲. چارچوب سنجشی پژوهش

مفهوم	معیارها	شاخص‌ها	منابع
سنجش سطح توسعه‌یافتگی مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری	جوامع فراگیر و دربرگیرنده	- کارآمدی شهرداری - کارایی اقدامات اجرایی شهرداری - اقدامات در راستای فقرزدایی - نبود فساد در شهرداری - نبود جرم و جنایت - امنیت تردد - آزادی‌های مدنی - میزان اعتماد به شهرداری و مدیریت شهری - میزان عضویت در سازمان‌های مردم‌نهاد - مشارکت اجتماعی	Legatum Institute, 2021; Imad Hussain et al, 2021; Legatum Institute, 2020; UN-Habitat, 2017; Arbab, 2017; UN-Habitat, 2016b
	اقتصادهای باز و پویا	- امنیت اشتغال - چشم‌انداز اقتصادی - دسترسی به مشاغل - وضعیت کارآفرینی - نوآوری و خلاقیت - اعتماد به نهادهای مالی - حمایت از کسب‌وکارهای خرد محلی - زیرساخت‌های اقتصادی - حمایت از سرمایه‌گذاران - رقابت‌پذیری اقتصادی	
	انسان‌های توانمند و انعطاف‌پذیر	- رضایت از سیستم آموزشی - فرصت تحصیل و آموزش برای همه - رضایت از وضعیت بهداشت و سلامت - رضایت از کیفیت آب - دسترسی به خدمات شهری - وضعیت پیاده‌روی - رضایت از شرایط زندگی - احساس خوشبختی و پیشرفت - رضایت از هزینه‌های بهداشت و سلامت - بازیافت پسماند	

۳- یافته‌ها

۳-۱- ویژگی‌های فردی پرسش‌شوندگان

از بین ۳۹۰ نفر از شهروندان شهر مشهد که در این پژوهش مورد پرسشگری قرار گرفتند، ۲۲۵ نفر (۵۷/۷ درصد) مرد و ۱۶۵ نفر (۴۲/۳ درصد) نیز زن بودند. همچنین ۱۲۰ نفر از آن‌ها (۳۰/۸ درصد) کمتر از ۳۰ سال سن، ۱۵۴ نفر (۳۹/۵ درصد) بین ۳۰ تا ۴۰ سال سن، ۴۹ نفر (۱۲/۶ درصد) بین ۴۱ تا ۵۰ سال و ۶۷ نفر (۱۷/۱ درصد) نیز بیش از ۵۰ سال سن داشتند. علاوه بر آن، ۱۲ نفر از آن‌ها (۳/۱ درصد) دارای دیپلم، ۷۵ نفر (۱۹/۲ درصد) دارای فوق‌دیپلم، ۱۲۸ نفر (۳۲/۸ درصد) دارای کارشناسی، ۱۲۲ نفر (۳۱/۳ درصد) دارای کارشناسی ارشد و ۵۳ نفر (۱۳/۶ درصد) نیز دارای مدرک تحصیلی دکتری بودند.

۳-۲- سطح‌بندی مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری

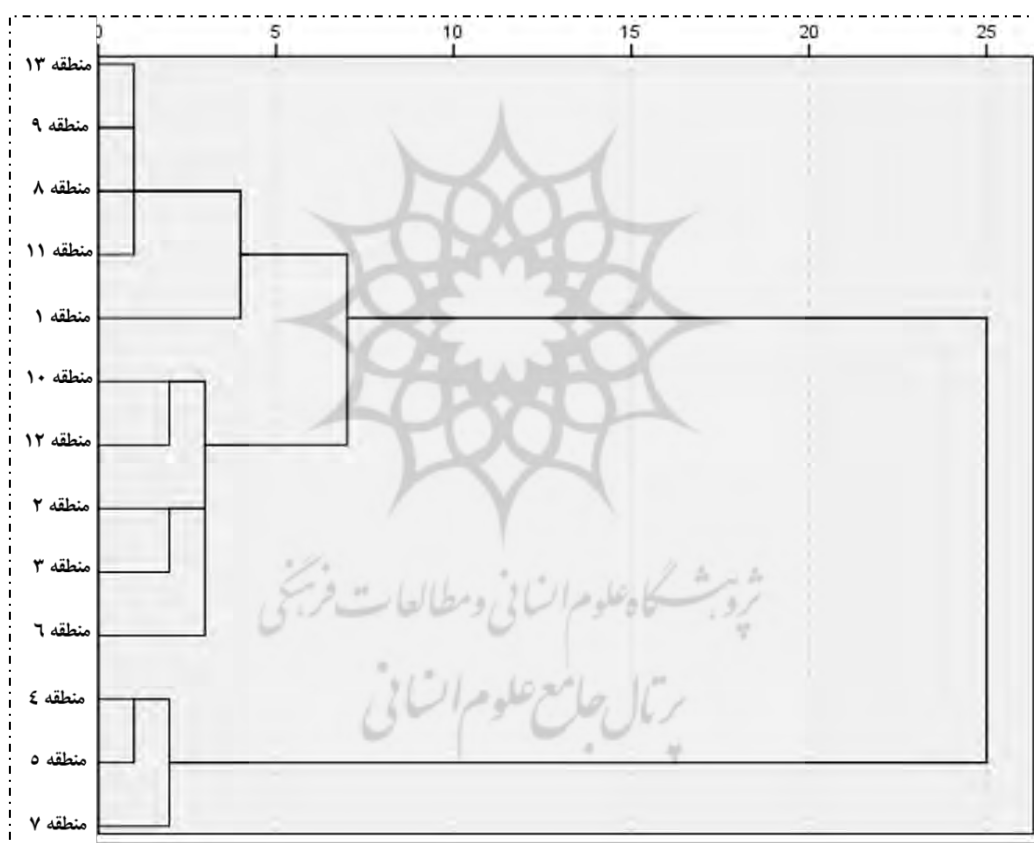
به‌منظور سطح‌بندی مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری از تحلیل خوشه‌ای بهره گرفته شده است (جدول ۳) تا در بستر آن مشخص شود که کدام‌یک از مناطق شهری این شهر در سطح مطلوب‌تری از منظر کامیابی شهری قرار دارد. بدین ترتیب، در فرایند سطح‌بندی مناطق شهری مشهد، برای تعیین شباهت بین مناطق از روش فاصله اقلیدسی و برای خوشه‌بندی نیز از روش خوشه‌بندی

تراکمی بهره گرفته شده است. از این منظر، هر منطقه شهری مشهد با خوشه خاص خود آغاز می‌شود و سپس دو منطقه شهری بر اساس همگنی و شباهت با هم ترکیب شده و خوشه‌ای تراکمی جدید ساخته می‌شود؛ بنابراین، در هر مرحله تعداد خوشه‌ها یک‌به‌یک کاهش می‌یابد و طبق همین روند، تمام مناطق شهری مشهد با همدیگر ادغام شده و نهایتاً یک خوشه بزرگی را پدید می‌آورند.

جدول ۳. یافته‌های توصیفی تحلیل خوشه‌ای برای سطح‌بندی مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری

مناطق شهری مشهد					
معتبر		گمشته		کل	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱۳	۱۰۰	۰	۰	۱۳	۱۰۰
بهره‌گیری از فاصله اقلیدسی					

علاوه بر آن، برای تشکیل خوشه‌ها نیز از روش وارد استفاده شده است. در روش وارد، فاصله بین دو خوشه از طریق مجموع مجزورات بین دو خوشه به دست آمده از کل متغیرها تعیین می‌شود. بدین ترتیب، در این روش، در هر مرحله از خوشه‌بندی، خوشه‌های کوچک با هم ترکیب می‌شوند (شکل ۴).

شکل ۴. نمودار درختی فرایند سلسله‌مراتبی تراکمی به منظور سطح‌بندی مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری

با توجه به شکل ۴، فرایند سطح‌بندی مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری در ۱۲ مرحله انجام پذیرفته است. بدین صورت که در مرحله اول، مناطق ۱۳ و ۹؛ در مرحله دوم، مناطق ۴ و ۵؛ در مرحله سوم، خوشه مناطق ۱۳ و ۹ با منطقه ۸؛ در مرحله چهارم، خوشه مناطق ۱۳، ۹ و ۸ با منطقه ۱۱؛ در مرحله پنجم، مناطق ۲ و ۳؛ در مرحله ششم، خوشه مناطق ۴ و ۵ با منطقه ۷؛ در مرحله هفتم، مناطق ۱۰ و ۱۲؛ در مرحله هشتم، خوشه مناطق ۲ و ۳ با منطقه ۶؛ در مرحله نهم، خوشه مناطق ۲، ۳ و ۶ با خوشه مناطق ۱۰ و ۱۲؛ در مرحله دهم، منطقه ۱ با خوشه مناطق ۱۳، ۹، ۸ و ۱۱؛ در مرحله یازدهم، خوشه مناطق ۱، ۱۳، ۹، ۸ و ۱۱ با خوشه مناطق ۲، ۳، ۶، ۱۰ و ۱۱ و در مرحله دوازدهم، خوشه مناطق ۱، ۱۳، ۹، ۸، ۱۱، ۲، ۳، ۶، ۱۰ و ۱۱ با خوشه مناطق ۴، ۵ و ۷

ترکیب شده‌اند. بدین ترتیب، پس از طی این فرایند، مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری در ۴ خوشه نسبتاً بسیار مطلوب، مطلوب، نسبتاً مطلوب و نسبتاً نامطلوب دسته‌بندی شده‌اند (جدول ۴).

جدول ۴. سطح‌بندی مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری

خوشه‌بندی	مناطق شهری	وضعیت مناطق از منظر کامیابی شهری	تعداد مناطق
۱	منطقه ۱	نسبتاً بسیار مطلوب	۱
۲	مناطق ۸، ۹ و ۱۳	مطلوب	۳
۳	مناطق ۲، ۳، ۶، ۱۰، ۱۱ و ۱۲	نسبتاً مطلوب	۶
۴	مناطق ۴، ۵ و ۷	نسبتاً نامطلوب	۳

با توجه به نتایج حاصله از تحلیل خوشه‌ای برای سطح‌بندی مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری، این مناطق در شرایط ناهمگن و نامتعادلی به لحاظ کامیابی شهری قرار دارند. طوری که منطقه ۱ در سطح نسبتاً بسیار مطلوب، مناطق ۸، ۹ و ۱۳ در سطح مطلوب، مناطق ۲، ۳، ۶، ۱۰، ۱۱ و ۱۲ در سطح نسبتاً مطلوب و مناطق ۴، ۵ و ۷ در سطح نسبتاً نامطلوب از حیث کامیابی شهری قرار گرفتند. بایستی اذعان داشت که تمامی مناطق شهری مشهد، شامل درجه کامیابی حداقلی بوده و در پرتو تحلیل خوشه‌ای مبنی بر بیشترین شباهت بین مناطق داخل هر خوشه و در مقابل کمترین شباهت با مناطق خوشه‌های دیگر در پرتو مؤلفه‌ها و شاخص‌های سازنده‌ی کامیابی شهری، مناطق ۴، ۵ و ۷ که در مقایسه با دیگر مناطق از منظر مؤلفه‌ها و شاخص‌های تلفیقی کامیابی شهری، وضعیت مطلوب‌تری نداشتند و از آنجا که بیشترین شباهت را با همدیگر و کمترین شباهت را با دیگر مناطق شهر مشهد داشتند، در خوشه نسبتاً نامطلوب سطح‌بندی شده‌اند؛ بنابراین، تمامی مناطق شهری مشهد و از جمله مناطق ۴، ۵ و ۷، حداقلی از کامیابی را دارند؛ اما با این وجود، نسبت به همدیگر از منظر مؤلفه‌ها و شاخص‌های تلفیقی کامیابی شهری، در وضعیت‌های متفاوتی (از نسبتاً بسیار مطلوب نسبتاً نامطلوب) قرار گرفتند.

۳-۳- رتبه‌بندی مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری

به‌منظور رتبه‌بندی مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری از تکنیک تاپسیس بهره گرفته شده است تا در بستر آن مشخص شود که کدام یک از مناطق شهری این شهر از کامیابی شهری مطلوب‌تری برخوردار است. بدین ترتیب، در فرایند رتبه‌بندی این مناطق، پس از تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری (سطرها شامل مناطق ۱۳ گانه شهر مشهد و ستون‌های آن شامل شاخص‌های تلفیقی کامیابی شهری) و رفع اختلاف مقیاس کردن شاخص‌ها و تشکیل ماتریس استاندارد، با استفاده از روش آنتروپی شانون به محاسبه وزن برای شاخص‌های تلفیقی کامیابی شهری مبادرت شده است (جدول ۵). ایده اصلی روش آنتروپی شانون آن است که هر چه پراکندگی در مقادیر یک شاخص بیشتر باشد، آن شاخص از اهمیت بیشتری برخوردار است.

جدول ۵. وزن شاخص‌های تلفیقی کامیابی شهری

شاخص‌های سنجشی کامیابی شهری	وزن
کارآمدی شهرداری	۰/۰۳۱
کارایی اقدامات اجرایی شهرداری	۰/۰۳۶
اقدامات در راستای فقرزدایی	۰/۰۳۹
نبود فساد در شهرداری	۰/۰۲۲
نبود جرم و جنایت	۰/۰۳۶
امنیت تردد	۰/۰۴۱
آزادی‌های مدنی	۰/۰۲۲
میزان اعتماد به شهرداری و مدیریت شهری	۰/۰۳۱
میزان عضویت در سازمان‌های مردم‌نهاد	۰/۰۱۷
مشارکت اجتماعی	۰/۰۰۴
امنیت اشتغال	۰/۰۰۴
چشم‌انداز اقتصادی	۰/۰۳۲
دسترسی به مشاغل	۰/۰۳۳
وضعیت کارآفرینی	۰/۰۱۳

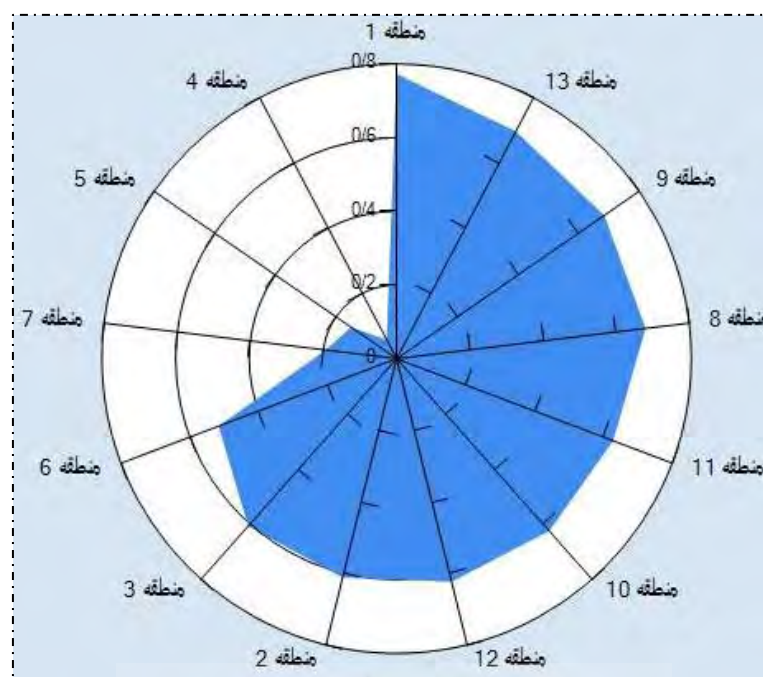
شاخص‌های سنجشی کامیابی شهری	وزن
نوآوری و خلاقیت	۰/۰۲۶
اعتماد به نهادهای مالی	۰/۰۴
حمایت از کسب‌وکارهای خرد محلی	۰/۰۳۵
زیرساخت‌های اقتصادی	۰/۰۳۵
حمایت از سرمایه‌گذاران	۰/۰۳۳
رقابت‌پذیری اقتصادی	۰/۰۳۲
رضایت از سیستم آموزشی	۰/۰۳۹
فرصت تحصیل و آموزش برای همه	۰/۰۳۷
رضایت از وضعیت بهداشت و سلامت	۰/۰۴
رضایت از کیفیت آب	۰/۰۳۸
دسترسی به خدمات شهری	۰/۰۳۷
وضعیت پیاده‌روی	۰/۰۳۲
رضایت از شرایط زندگی	۰/۰۳۸
احساس خوشبختی و پیشرفت	۰/۰۴۹
رضایت از هزینه‌های بهداشت و سلامت	۰/۰۳۶
بازیافت پسماند	۰/۰۲۱

در ادامه ضمن تشکیل ماتریس وزن‌دار برای مناطق شهری مشهد و یافتن راه‌حل‌های ایده‌آل مثبت و منفی برای شاخص‌های سنجشی پژوهش، فاصله هر منطقه شهری مشهد از این راه‌حل‌ها محاسبه شده و مطابق با ضریب نزدیکی به رتبه‌بندی مناطق شهری مشهد از منظر شاخص‌های تلفیقی کامیابی شهری مبادرت شده است (جدول ۶).

جدول ۶. رتبه‌بندی مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری

مناطق شهری مشهد	ضریب نزدیکی	رتبه
منطقه ۱	۰/۷۷۳	۱
منطقه ۲	۰/۶۱۲	۸
منطقه ۳	۰/۶۰۸	۹
منطقه ۴	۰/۰۵۸	۱۳
منطقه ۵	۰/۱۵۱	۱۲
منطقه ۶	۰/۵۱۷	۱۰
منطقه ۷	۰/۱۹۴	۱۱
منطقه ۸	۰/۶۸۱	۴
منطقه ۹	۰/۶۸۵	۳
منطقه ۱۰	۰/۶۲۵	۶
منطقه ۱۱	۰/۶۲۹	۵
منطقه ۱۲	۰/۶۲۴	۷
منطقه ۱۳	۰/۶۹۷	۲

با توجه به این که در تکنیک تاپسیس هر چه مقدار ضریب نزدیکی بیشتر باشد، بهترین راه‌حل ایده‌آل محسوب می‌شود؛ بنابراین، مطابق با جدول ۶ مشاهده می‌شود که از بین مناطق شهری مشهد، مناطق ۱، ۱۳ و ۹ در قیاس با سایر مناطق از کامیابی بیشتری برخوردار بوده و مناطق ۷، ۵ و ۴ از این حیث در رتبه‌ی آخر قرار گرفته‌اند (شکل ۵).

شکل ۵. رتبه‌بندی مناطق شهری مشهد از منظر کامیابی شهری

بر اساس برونداد تحلیل خوشه‌ای و تکنیک تاپسیس به منظور سطح‌بندی و رتبه‌بندی مناطق شهری مشهد از منظر مؤلفه‌ها و شاخص‌های تلفیقی کامیابی شهری، مشاهده می‌شود که نتایج رتبه‌بندی مناطق این شهر از منظر کامیابی شهری در تناظر با سطح‌بندی آن‌ها بوده است. طوری که در رتبه‌بندی مناطق شهری مشهد، مناطق ۱، ۱۳ و ۹ به ترتیب در رتبه‌های اول تا سوم از حیث کامیابی شهری قرار گرفتند که در تحلیل خوشه‌ای نیز این مناطق به ترتیب در سطح نسبتاً بسیار مطلوب و مطلوب خوشه‌بندی شدند. در مقابل مناطق ۷، ۵ و ۴ در رتبه‌های آخر از منظر کامیابی شهری قرار گرفتند که در تحلیل خوشه‌ای نیز این مناطق در سطح نسبتاً نامطلوب خوشه‌بندی شدند.

۴- بحث و نتیجه‌گیری

انگاشت کامیابی شهری به مثابه یکی از رهیافت‌های نوین شهرسازی مطرح بوده که همه ارکان توسعه را مورد توجه قرار داده و از توجه به هیچ‌یک از ابعاد توسعه مغفول نمانده است. به بیان دیگر با وجود این که سایر رهیافت‌های نوین به نحوی اهداف توسعه پایدار را پوشش می‌دهند؛ اما کامیابی شهری مرحله بالاتر از توسعه پایدار را دنبال می‌کند، به گونه‌ای که تمام ارکان محیط‌زیستی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی را در کنار هم قرار می‌دهد و نویدبخش شهری سالم، مولد، پویا و شاد است. از این رو، کامیابی شهری، شرایطی است که در آن همه شهروندان قادر باشند همه ظرفیت‌هایشان را شکوفا کنند؛ بنابراین، یک شهر زمانی می‌تواند کامیاب شود که نهادهای کارآمد، اقتصاد باز و شهروندان توانمندی داشته که آموزش دیده و در سلامت و امنیت باشند.

شهر مشهد و مناطق شهری آن متأثر از رشد جمعیتی‌شان، طی سال‌های اخیر با چالش‌های عدیده‌ای روبه‌رو بوده‌اند. از گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی گرفته تا افزایش فقر شهری، افزایش نابرابری اجتماعی و غیره، همگی بر رفاه و پیشرفت این مناطق اثرات سوء داشته است. با توجه به این ضرورت، این پژوهش در راستای سنجش سطح توسعه‌یافتگی مناطق ۱۳گانه شهر مشهد از منظر کامیابی شهری به رشته تحریر درآمده است. بدین ترتیب، پس از نگاشت چارچوب سنجشی، در بستر ابزار پرسشنامه، داده‌های مورد نیاز پژوهش با استفاده از پرسشگری از شهروندان استخراج و نتایج آن با بهره‌گیری از تحلیل خوشه‌ای و تکنیک تاپسیس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج گویای آن بود که بیش از نیمی از مناطق شهری مشهد به لحاظ کامیابی شهری در وضعیت نسبتاً نامطلوب قرار دارند و همچنین از بین مناطق، تنها یک منطقه در وضعیت نسبتاً بسیار مطلوب از این حیث قرار دارد که زیاری و هم‌مقدم نیز در پژوهش خود برای شهر تهران، اذعان داشتند که تنها یک منطقه از نظر شاخص‌های کامیابی شهری در وضعیت بسیار خوبی قرار داشته است (Ziari & Hamghadam, 2021).

از سوی دیگر، همان‌طور که اشاره شد، یکی از جنبه‌های نوآوری این پژوهش نسبت به مطالعات پیشین، تدوین چارچوب سنجشی آن مبتنی بر مؤلفه‌ها و شاخص‌های تلفیقی برای کامیابی شهری بوده است که وانگ نیز در پژوهش خود از پیشنهاد یک چارچوب قوی‌تر و انعطاف‌پذیرتر برای توسعه شاخص کامیابی شهری بحث می‌کند تا در بستر آن بتواند به‌درستی مجموعه‌های مختلفی از چالش‌های پیش روی شهرها در مناطق گوناگون، تحت زمینه‌های اجتماعی- فضایی مختلف برای رسیدن به کامیابی پایدار را مورد بررسی قرار دهد (Wong, 2015).

بنابراین، بهبود کامیابی شهری در سطح مناطق شهری مشهد، نیازمند بازنگری مدیریت شهری این شهر در راستای توزیع عادلانه خدمات، ایجاد فرصت‌های شغلی، تأمین زیرساخت‌های اقتصادی و غیره در سطح مناطق این شهر است. بدین ترتیب در ادامه متناظر با این ضرورت به برخی از پیشنهادات در این زمینه اشاره شده است:

- حمایت مادی و معنوی از کسب‌وکارهای خرد محلی
- توزیع عادلانه امکانات و خدمات موردنیاز در سطح شهر
- تأمین زیرساخت‌های اقتصادی در سطح شهر متناسب با ظرفیت‌های هر منطقه
- مقتدرسازی و توانمندسازی شهروندان در مناطق دچار فقر شهری
- بهبود مسیرهای پیاده‌روی و دوچرخه‌سواری در سطح مناطق
- فراهم آوردن فرصت تحصیل و آموزش برای همه شهروندان
- ایجاد فضاهای عمومی همه‌شمول در سطح مناطق
- افزایش امنیت اجتماعی در فضاهای عمومی شهری از طریق افزایش نظارت‌های اجتماعی
- درگیرسازی شهروندان در تصمیم‌گیری‌های مربوط به توسعه شهر
- افزایش تعامل و همکاری بین تمامی ذی‌نفعان مؤثر بر توسعه شهری در راستای افزایش اعتماد نهادی
- حمایت از سرمایه‌گذاران برای سرمایه‌گذاری در سطح مناطق با معرفی ظرفیت‌های هر منطقه
- افزایش دسترسی شهروندان به خدمات و امکانات موردنیازشان
- شناسایی فضاهای ناامن و بی‌دفاع در سطح مناطق و بازآفرینی آن‌ها
- شفاف نمودن برنامه‌ها و طرح‌های مدیریت شهری برای توسعه شهر
- بسترسازی به‌منظور جذب طبقه‌های خلاق و نوآور در سطح مناطق متناسب با زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی

۵- سپاس‌گزاری

این مقاله با حمایت‌های معنوی دانشگاه تهران انجام گرفته است. نویسندگان مراتب قدردانی خود را از گروه جغرافیای انسانی و برنامه‌ریزی دانشکده جغرافیای این دانشگاه ابراز می‌دارند.

۶- فهرست منابع

- احدنژاد، محسن و حاضری، صفیه. (۱۳۹۹). رتبه‌بندی نواحی شهری بر اساس شاخص‌های کالبدی شکوفایی شهری (مطالعه موردی: شهر تبریز). *مجله جغرافیا و توسعه فضاهای شهری*، ۷ (۲)، ۱۴۸-۱۲۵.
- حاتمی‌نژاد، حسین؛ منصوری اطمینان، ابوالفضل و فرهادی، ابرهیم. (۱۴۰۱). واکاوی نقش اقتصاد سبز بر کاهش فقر شهری (مورد پژوهی: شهر مشهد). *دوفصلنامه جغرافیای اجتماعی شهری*، ۹ (۲)، ۲۷۴-۲۵۷.
- حاضری، صفیه؛ احدنژاد، محسن؛ مشکینی، ابوالفضل و پیری، عیسی. (۱۴۰۰). سنجش وضعیت مؤلفه‌های شکوفایی شهری (مطالعه موردی: کلان‌شهر تبریز). *فصلنامه علمی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۶ (۱)، ۸۰-۶۳.
- دانش‌پور، حمیدرضا؛ سعیدی رضوانی، نوید و بذرگر، محمدرضا. (۱۳۹۹). ارزیابی امکان قرارگیری شاخص دسترسی در میان شاخص‌های اصلی شکوفایی شهری (مطالعه موردی: شهر شیراز). *فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، ۵۲ (۲)، ۴۵۷-۴۷۶.

رهسپار طلوعی، غزاله؛ حبیب، فرح و سعیده زرآبادی، زهرا سادات. (۱۴۰۰). توسعه مدل شکوفایی شهری در محلات تهران با تأکید بر مؤلفه کیفیت زندگی. فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۲۳ (۹)، ۶۱-۷۶.

زیاری، کرامت‌اله، منصوری اطمینان، ابوالفضل و محمدی یل سویی، مهرداد. (۱۴۰۴). بررسی و تحلیل نقش تاب‌آوری نهادی در مواجهه با اثرات تغییرات اقلیمی بر شهرها (مورد پژوهی: شهر مشهد). جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۱۲ (۱)، ۱-۱۹.

عبدالرحیمی، ندا و سلاطین، پروانه. (۱۳۹۷). تأثیر کامیابی بر توزیع درآمد در کشورهای منتخب مورد مطالعه. فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، ۶ (۲۱)، ۱۲۷-۱۴۶.

مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). نتایج هشتمین سرشماری عمومی نفوس و مسکن.

References

- Abdulrahimi, N., & Salatin, P. (2018). The effect of prosperity on income distribution in selected countries under study. *Strategic and Macro Policy Quarterly*, 6 (21), 146-127, <https://doi.org/10.30495/JEST.2022.38599.4410>. [In Persian]
- Ahadnezhad, M., & Hazeri, S. (2020). Ranking of urban areas based on physical indicators of urban prosperity (case study: Tabriz city). *Journal of Geography and Development of Urban Spaces*, 7(2), 148-125, <https://doi.org/10.22067/jgusd.2021.45876.0>. [In Persian]
- Amado, M., Poggi, F., Martins, A., Vieira, N., & Amado, A. (2018). Transformation of Informal Settlements: Case of Cape Vert. Peer-reviewed, 1-17, <https://doi.org/10.3390/su10072571>.
- Amin, Gh., & Siddiq, S. (2019). Measuring global prosperity using data envelopment analysis and OWA operator. *international journal of intelligent systems*, 34 (10), 2713- 2738, <https://doi.org/10.1002/int.22176>.
- Arbab, P. (2017). City Prosperity Initiative Index: Using AHP Method to Recalculate the Weights of Dimensions and Sub- Dimensions in Reference to Tehran Metropolis. *European Journal of Sustainable Development*, 6 (4), 289-301, <https://doi.org/10.14207/ejds.2017.v6n4p289>.
- Arimah, B. (2017). Infrastructure as a Catalyst for the Prosperity of African Cities. *Procedia Engineering*, 198 (2017), 245 – 266, <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2017.07.159>.
- Assefa Teferi, Z., & Newman, P. (2017). Slum Regeneration and Sustainability: Applying the Extended Metabolism Model and the SDGs. *Sustainability*, 1-16, <https://doi.org/10.3390/su9122273>.
- Ayman Ashour, M., Eid, Y., & Khalifa, M. (2015). Urban Development Management towards Improved City Prosperity. *international Conference on Economics, Management and Social Study*, (ICEMSS) Cairo, Egypt.
- Daneshpour, H., Saeidi Rezvani, N., & Barzegar, M. (2020). Evaluating the possibility of placing the accessibility index among the main indicators of urban prosperity (case study: Shiraz city). *Human Geography Research Quarterly*, 52 (2), 476-457, <https://doi.org/10.22059/JHGR.2018.253614.1007659>. [In Persian]
- Gligoric matic, M., Jovanovic gavriloivic, B., & Stanisic, N. (2019). GDP and beyond: Prosperity convergence in the countries of Western and Eastern Europe. *Acta Oeconomica*, 70 (4), 493-511, <https://doi.org/10.1556/032.2020.00033>.
- Harari, M., & Wong, M. (2017). Long-term impacts of slum upgrading: Evidence from the Kampung Improvement Program in Indonesia. *Economics, Political Science, Sociology*.
- Hataminejad, H., Mansouri Etminan, A., & Farhadi, A. (2022). Analyzing the role of green economy on reducing urban poverty (case study: Mashhad city). *Journal of Urban Social Geography*, 9(2), 274-257, <https://doi.org/10.22103/JUSG.2022.2084>. [In Persian]
- Hazeri, S., Ahadnezhad, M., Meshkini, A., & Piri, I. (2021). Assessing the status of urban prosperity components (case study: Tabriz metropolis). *Scientific Quarterly Journal of Human Settlement Planning Studies*, 16 (1), 63-80, <https://sid.ir/paper/1031467/fa>. [In Persian]
- Imad Hussain, Z., Hakim Alkinani, A., & Abdulmunem, S. (2021). Cities Prosperity Indicators CPI- An Applied Study of the Infrastructure Development Index for the City of Samarra. *Review of International Geographical Education Online*, 11 (09): 2135-2140, <https://doi.org/10.48047/rigeo.11.09.186>.
- Jones, P. (2017). Formalizing the Informal: Understanding the Position of Informal Settlements and Slums in Sustainable Urbanization Policies and Strategies in Bandung. *Indonesia*, 1-27, <https://doi.org/10.3390/su9081436>.
- Kuddus, M. A., Tynan, E., & McBryde, E. (2020). Urbanization: a problem for the rich and the poor?. *Public Health, Rev* 41 (1), <https://doi.org/10.1186/s40985-019-0116-0>.
- Legatum Institute. (2020). The Legatum Prosperity Index, A tool for transformation.

- Legatum Institute. (2021). The Legatum Prosperity Index, A tool for transformation. Fifteen Edition.
- Mohtashami, N., Mahdaveinejad, M., & Bemanian, M. (2016). Contribution of City Prosperity to Decisions on Healthy Building Design: A case study of Tehran. *Frontiers of Architectural Research*, 5, 319–331, <https://doi.org/10.1016/j.foar.2016.06.001>.
- Narayanan, A., Jenamani, M., & Mahanty, B. (2021). Determinants of sustainability and prosperity in Indian cities. *Habitat International*, 118, 102456, <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2021.102456>.
- Olufemi, O. A., & Pauline, A. (2018). Regeneration- A Pragmatic Approach to Informal Settlement Development of Abesan Lagos, Nigeria. *Sociology and Anthropology*, 6 (9): 717-728, <https://doi.org/10.13189/sa.2018.060904>.
- Pornanong, B., & Jitmaneroj, B. (2020). Reform priorities for prosperity of nations: The Legatum Index. *Journal of Policy Modeling*, 43 (3), 657-672, <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2020.09.004>.
- Rahsepar Toloui, Gh., Habib, F., & Saeedeh Zarabadi, Z. S. (2021). Development of urban prosperity model in Tehran neighborhoods with emphasis on quality of life component. *Environmental Science and Technology Quarterly*, 23 (9), 61-76, <https://doi.org/10.30495/JEST.2022.38599.4410>. [In Persian]
- Saad Shalaby, A., & Saad Shalaby, M. (2018). Service Provision and Prosperity in Urban Communities in the Greater Cairo Region. *Urban Forum*, 29, 239–258, <https://doi.org/10.1007/s12132-018-9332-9>.
- Statistical Center of Iran. (2016). The results of the 8th general population and housing census. [In Persian]
- Thomson, G., & Newman, P. (2018). Urban fabrics and urban metabolism— from sustainable to regenerative cities. *Resources, Conservation and Recycling*, (132), 218-229, <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.01.010>.
- UN-Habitat. (2016a). The City Prosperity Initiative a tool to Measure Sustainable Urban Development.
- UN-Habitat. (2016b). Measurement of City Prosperity: Methodology and Metadata. United Nations Human Settlements Programme (UNHSP).
- UN-Habitat. (2017). Assessing Process towards Urban Prosperity, an Application of the City Prosperity Index in the City of Francistown, Botswana.
- UN-Habitat. (2018). City Prosperity Initiative— Conceptualization and Application.
- Wong, C. (2015). A framework for 'City Prosperity Index': Linking indicators, analysis and policy. *Habitat International*, <http://dx.doi.org/10.1016/j.habitatint.2014.06.018>.
- Ziari, K., & Hamghadam, N. (2023). Investigating and analyzing urban prosperity and its effects on livability in Tehran metropolis. *Journal of Regional Planning*, 12 (48), 123-140, <https://doi.org/10.30495/JZPM.2021.25725.3717>.
- Ziari, K., Mansouri Etminan, A., & Mohammadi Yal-Soui, M. (2022). Investigating and analyzing the role of institutional resilience in facing the effects of climate change on cities (case study: Mashhad city). *Quarterly Journal of Geography and Urban Space Development*, article ready for publication, <https://doi.org/10.22067/jgusd.2022.78089.1237>. [In Persian]